

BAJDA KOZAK:

UKRAJINSKO VPRAŠANJE.

„Sumna dolja Ukraïny“ — tužna usoda Ukrajine, a ne samo Ukrajine, ampak vse Maloruske! Nešteto-krat naletiš v ukrajinskih knjigah in listih na te besede. In srce ti objame tuga in s Tarasom čutiš globoko v srcu žalostno istino besedi:

Ukraïno, Ukraïno — nenjko moja, nenjko!
Jak zгадаju tebe, kraju, — zavjane serdenjko!

„Ukrajina, mati moja, ko se tebe spominim, srce vene!“ Tako je tožil Taras in često, često se je jadú in ljubezni kakor otrok razjokal duševni orjak ob spominu na svojo Ukrajino, na „sumnu dolju Ukraïny“.

Kakó upravičene so bile njegove solze, solze in vzdihni tisočerih in tisočerih čutečih ukrajinskih src! Kako upravičena tuga, ki je polnila Ševčenku krvaveče srce vse življenje — do smrti, ter živi še nadalje v njegovi deci, v pesmih, kakor jih rad imenuje!

Rusinski narod ne oplakuje brez vzroka svoje domovine, zakaj toliko gorjá, kakor Malorusov, ni zadelo še nobenega drugega naroda. Velik, mogočen narod, kulturne naroda, venčan s slavnimi zmagami, narod, ki je pretil veletoke krvi — ta narod, ki je zaslužil sijajno usodo, mora še dandanes tožiti o „sumni dolji!“ Do 30 milijonov duš šteje ta narod, čil in krepak v jedru — pa nima skoraj nič pravic, ne sme se razvijati, kakor bi želel, pač pa mora ječati v okovih in še čakati in čakati, da se izpolnijo proške besede Tarasove, da:

ožive dobra slava, — Slava Ukraïny.

Nesrečna vojska na Daljnem Vzhodu se bliža svojemu koncu. Vsa Rusija je vsled te vojske vznemirjena. Veliki nemiri pretre-

sajo to silno carstvo in pogledi vsega sveta so obrnjeni nanj, pričakujoč, kako se rešijo njegove notranje borbe. Carski ukaz obeta versko svobodo in resno se razmotriva vprašanje, kako bi dali Rusiji ustavo, ki bi zadovoljila njeno prebivalstvo. Zato se nam zdi umestno, da tudi mi pogledamo nekoliko v njeno osrčje in da se seznanimo s težnjami maloruskega naroda, ki je prvi med ruskimi plemeni ustanovil lastno državo in si ohranil svoj značaj do današnjega dne.

* * *

Iz starega Nestorijevega ter iz še starejših grških in arabskih letopisov posnemamo, da se je v starih časih nazivalo pleme, stanujoče okoli „svetega“ Kijeva, „Rus“. Bila so sicer še druga sorodna plemena v sosesčini, a imela so druga imena. Polagoma so se pa ta sosednja in zelo sorodna si plemena združila krog leta 900. v „rusko državo“ pod kijevskimi knezi; popustila so svoja prvotna imena ter tudi sebe imenovala „ruska“; na imenu jim pač ni bilo mnogo ležeče, ker jim je bil jezik malone docela isti s Kijani.

Moč kijevskih knezov je rastla od dne do dne; podvrgli so si ogromno zemlje in sorodnih plemen — med drugimi tudi Vjatiče, ki so stanovali v okrožju moskovskem ter proti severu in vzhodu.

V srcu Velikoruske so stanovali torej pred tisoč leti Vjatiči, in ti so praočetje sedanjih Velikorusov. O njih pravi letopisec Nestor, ki je umrl krog l. 1130., da so bili „otj Ljahov“ t. j. Poljakov.

Knez Jaroslav Modri je razdelil svojo ogromno kneževino († l. 1054.) med svojih petero sinov, na kar so dobili tudi Vjatiči in sosedni jim Fini lastnega kneza, sinu

Jaroslavovega, ki je privedel še s seboj ruske, t. j. kijevske dvornike, vojake in duhovnike, da bi razširili tudi v tej deželi krščanstvo. Knez in pa njegovi nasledniki niso imenovali svoje zemlje več „vjatiške“, ampak „rusko“, dasi je sam knez z vsem svojim spremstvom sprejel narodov jezik. Izprva se je imenovala ta kneževina „vladimirsko-suzdalska“, kesneje moskovska, ki se je sčasoma dobro okrepila, se docela osamosvojila od kijevskega velikega kneza ter si podvrgla še druga plemena, zlasti Fine ali Čude, s katerimi so se Vjatiči pomešali in se potem v jeziku in običajih in v vsem značaju še bolj ločili od južnoruskega naroda. In ko so slednjič prišli Tatarji v deželo, leta 1237. ter vladali do 250 let Moskvičem, je zavladata v jeziku in naravi med Moskviči in južnimi Rusi še večja razlika, ki se je še poostrila s tem, da so se Moskviči s Tatarji tudi krvno mešali in so se celo njihovi knezi ženili s Tatarkami.

Iz teh površnih zgodovinskih črtic razvidimo, da imajo v prvi vrsti južni Rusi pravo do ruskega imena, bolj nego Moskviči. Južni ruski narod se je ohranil čistejšega in pristnejšega in je iz svojega početka poseben narod zase, kakor sta si različna narod češki in poljski.

A rusinski in velikoruski narod sta si različna tudi po jeziku.

Rusini pišejo etimološko in fonetično, ker se o tem vprašanju še niso združili. Etimološka pisava premoti marsikoga, da misli, da čita velikorusko, in s tem dokazujejo tudi moskvočili, da je literarni jezik obema narodoma isti, ko vabijo Rusine v moskovski tabor.

„V pismu se zdi neučenim ljudem na prvi pogled naše etimološko pismo podobno moskovskemu. Toda v resnici ni tako: dasi se moskovsko piše precej podobno našemu, vendar se docela drugače izgovarja“, pravi Cegeljski.¹⁾

Rusinski etimološki čitajo Moskali kakor „je“, v nekaterih besedah celo kot „jo“ —

¹⁾ Longin Cegeljski: Rusj-Ukraína i Moskovščina, Levov 1901., str. 70., 71.

Rusini pa kot „i“; rusinski „u“ čitajo kakor „i“, Rusini večinoma kakor kratek „ü“ ali bolje „ö“; Moskali nimajo glasu „e“, in kjer pišejo Rusini „e“, čitajo Moskali kakor „ε“ ali kakor „jo“, kjer pa hočejo čitati „e“, pišejo znak „ε“. Črke „ε“ Moskali nimajo, ker se že znaka „b“ in „e“ čitata kot „ε“. Ravno tako nimajo Velikorusi glasu „r“, in kjer je napisano „r“, čitajo „r“; rusinski „o“ čita Moskal večinoma za „a“, Rusini pa mešano zdaj za „o“, zdaj „i“ itd. Zato je v moskovščini več kot polovica besed različnih od maloruskih. V izgovoru in besedah se približuje moskovski jezik bolj poljščini nego maloruščini.

A ne gledé na to današnjo razliko v jezikih, bi se moskovščina še bolj ločila od rusinščine, ako ne bi bila rusinščina tekom stoletij toliko vplivala nanjo. Krščanstvo se je razširjalo iz Kijeva proti severu in vzhodu, in kijevski duhovniki so uvedli po moskovskih cerkvah svoj „ruski cerkveni jezik“. Kakor so se zapadni narodi posluževali v cerkvi in pismu latinščine, tako so rabili južni Rusi „ruski cerkveni jezik“, ki se je razvil po vplivu živega jezika iz stare bolgarščine ali slovenščine; tega jezika so se pa posluževali v cerkvi tudi Moskali, ker niso imeli svojega, — v pismu so ga pa deloma prekrojili z živim jezikom.

Slavna je bila „Mogiljanska akademija“ v Kijevu, velikem kulturnem središču maloruskem. Ko je zavladal car Peter I., je poklical iz te akademije v Moskvo mnogo učenjakov za profesorje in škofo, ki so pismeno, deloma cerkveno ruščino še bolj obogatili z rusinskimi besedami. Za vladarice carice Katarine I. je pesnik Lomonosov v to cerkveno-moskovsko-rusinsko mešanico uvedel mnogo besedi živega jezika, in ta „Lomonosovščina“ je bila književni jezik Velikorusov, dokler ni nastopil veliki Puškin, ki jo je krog l. 1820. opustil in pisal izključno le v narodnem živem jeziku.

Seveda je na moskovščino zelo vplival ruski cerkveni jezik; tekom skoraj 800 let je sprejela mnogo južnoruskih besed, mnogo si je izposodila tudi od neslovanskih na-

rodov, s katerimi so se Moskovci pomešali in do cela spojili.

Iz tega sledi zopet, da ima prav južnoruski jezik v prvi vrsti pravico do „ruskega“ imena, in da je ta jezik, kakor narod, res pristen in čist, od nekdanj nepomešan z drugimi, tujimi elementi, česar ne moremo trditi tako o moskovskem, ki je bil prvotno, po Nestorju — poljski. Ako vrh tega še opomnimo, da ni bilo med Rusini in Moskviči nikdar skupnega književnega jezika, ter da si prizadevajo Velikorusi že od Puškina sem in še pred njim, da bi iztrebili iz svoje knjige zadnjo sled „ukrajinščine“, je dokazano, da so južni Rusi poseben narod.

* * *

To dokazuje krepko tudi zgodovina teh dveh narodov — krvava zgodovina celih 700 let, kakor razvidimo iz naslednjega.

Ruska, t. j. kijevska kneževina se je pod Svetoslavom, Vladimirjem Velikim in Jaroslavom Modrim zelo razširila ter obogatila tudi z zemljami Vjatičev, t. j. Moskvičev. Lega ruske države je bila zelo ugodna za trgovino; na jugu so tržili Rusi z Grki, na severu pa z narodi, ki so stanovali ob rekah Dnjepr, Dnjestr, Bug, Don in drugih, po katerih so plovili. Ruski gospodarski interes je bil torej v tem, da si podvržejo severna plemena ter naselijo neobljudene, v to prikladne postojanke ob rekah in sovodnjih. Nasprotno pa niso imeli Moskviči skoraj nobene zveze z jugom, kakor edino Volgo, a še ta se izteka le v Kaspisko in ne v Črno ali Rusko morje. To ni ugajalo Moskvičem, ki so tudi stremili po gospodarskem napredku. Zató so se najprej osamosvojili pod svojimi ruskimi knezi nadvladja kijevskega velikega kneza; pod knezom Andrejem Bogoljubskim pa so se l. 1169. vzdignili celo nad Kijev in ga razdejali. Težišče južne Ruske se je nato preselilo v Halič in kesneje v Lvov. Slavni in odločni kralj Danilo iz Haliča je kesneje krog l. 1240. združil zopet v eno kraljestvo vse maloruske zemlje. To veliko kraljestvo je pa po prihodu Tatarjev veliko trpelo in l. 1324. do-

cela razpadla ter prišlo deloma pod Poljsko, deloma pod Litvo, ki je obsezala litovske zemlje, Belorus in Ukrajino.

Južni Rusi so radi pristali Litvi, — da bi se tem laže z združenimi močmi otresli tatarskega nasilja, kar so tudi slednjič dosegli. Značilno je, da so se Rusini s Tatarji vojskovali posebej, Moskviči pa posebej in niso nikdar skupno nastopili proti divjemu sovragu.

Poljska je imela mnogo opraviti z nemškimi „križarji“¹⁾ in da ne bi podlegla v boju, je naprosila unije z litovsko-rusko državo, ki je unijo sprejela v nadi, da ji bo tudi Poljska pomagala v bojih proti Moskvi in krimski tatarski ordi. „Križarje“ so združeni Poljaki, Litovci in Rusini docela pobili.

Ko so se Poljaki okrepili, so se lotili Litovcev in Rusinov in delali na to, da se le ti še tesnejše spojé s Poljsko ter si jih korak za korakom docela podjarmijo. To ni bilo tako lahko in zadeli so na hud odpor. Zató so Poljaki prigovarjali litovsko-ruskim boljarom, jim obljubljali enaka prava s poljskimi velmožmi in s „šlahto“ in jih res pridobili za svoje namene. Nastala je l. 1569. ljubljinska unija, ki je grozila, da Rusine popolnoma uniči.

Vedoč, da jih more rešiti le prosveta, so začeli Rusini ustanavljati v svojo obrambo bratovščine, šole in tiskarne. Slavna sta iz tega časa med drugimi zavodi zlasti Stavropigija v Lvovu ter „Mogiljanska akademija“ v Kijevu, o katerih izpregovorimo kesneje malo več.

Poljski in ruski pani so uvedli na Ukrajini kmalu tudi panščino, t. j. tlačanstvo, a svobodoljubni Ukrajinci niso mogli tega trpeti in zató so v velikem številu zapuščali rodna tla ter utekali na južne proste stepe med kozake, kjer ni bilo panov in panščine.

Že za prvih litovsko-ruskih knezov se je namreč začelo med Ukrajinci v južnih stepah, sosedujočimi s črnomorskimi tatarskimi stepami, živo gibanje. Ljudstvo ni bilo

¹⁾ Te boje opisuje kaj krasno H. Sienkiewicz v romanu „Križarji“.

nikoli varno pred tatarskimi napadi in bilo zato primorano, da se vsak čas stavi v bran. Tako so postali prebivavci step tudi kozaki, t. j. lehkooboroženi jezdec i.

Tako bolj in bolj pomnožene kozaške čete so se jele polagoma bojevati s poljskimi in ukrajinskimi popoljačenimi pani, ki so hoteli slednjič tudi te proste kozake utlačaniti, in slavni kozaški hetman Peter Konaševič-Sagajdačnij se je, pobivši dobro Turke in Tatarje, proglasil za „hetmana Ukrajine obeh dnjeprskih bregov.“

Poljska je bila namreč zapletena v vojsko z Moskvo, in naprošeni kozaki so ji prišli na pomoč, česar bi gotovo ne bili storili, ako bi se bili smatrali za en in isti narod z Moskali ali bi bili sploh živeli z njimi v prijateljstvu in dobrih odnošajih. Ravnotako je pomagal kesneje Sagajdačnij Poljski proti Turkom, a le s pogojem, da pripozna njegovo hetmansko oblast tudi čez Ukrajino, k čimur je Poljska v sili tudi pristala.

No, Poljaki so kmalu pozabili danih obljub in so zatirali kozake po navadi; da, l. 1638. so jim vzeli sploh vsa prava in jim na čelo postavili posebnega komisarja, kateremu so sledili na Ukrajino nešteti poljski šlahčiči, ki so si osvajali plodne ukrajinske zemlje.

V teh žalostnih časih je vstal slavni Bogdan Hmeljnickij iz Čigirina. Kmalu je navdušil kozake na Siči (polni otokov na spodnjem Dnjepru, ki so bili dobro utrjeni in so služili v stanovanja in obran kozakom, bojujočim se s Turki in Tatarji), in ti so se razleteli kakor sokoli čez Ukrajino ter klicali narod na splošno vstajo. Tedaj so jeli navdušeni seljani vreti kar v celih trumah na Sič in vse se je pripravljalo na grozen boj.

L. 1648. je bilo grozno leto! Od Dnjepra do Visle je bilo vse v ognju in krvi, baš kakor je to popisal nedosežno Sienkiewicz v svojem romanu „Z ognjem in mečem“, in kmalu ni bilo na Ukrajini „ni hlopa ni pana“ — sami prosti ljudje. Narod je pozdravljal Hmeljnickega kot „ukrajinskega Mojzesa“.

„DOM IN SVET“ 1905. ŠT. 7.

Ker se je Moskva bala, da se ne zaneti tudi med njenimi kmeti, ječečimi pod težkim jarmom podanstva, ukrajinskemu enako gibanje, se je združila s Poljsko. Obenem so pa Poljaki nahujskali Tatarje, naj udarijo na Ukrajino, a sultan, katerega je naprosil v tej stiski Hmeljnickij, naj ukaže Tatarjem, ki so bili pod njegovo oblastjo, da mirujejo, ni nič opravil. Tatarji ga niso hoteli slušati.

Da se ni izognil gotovemu porazu, zlasti pa, da se ni rešil krute Poljske, je izbral Hmeljnickij manjše zlo, kakor je sodil tedaj, ter se združil z Moskvo v perejaslavski pogodbi l. 1654. s pogojem, da ostane Ukrajina samovlastna in bo Moskvi plačevala le davek.

S pomočjo Moskve, je sklenil Hmeljnickij združiti pod hetmanskim žezlom vse rusinske zemlje, tudi Gališko. Težki dnevi so grozili Poljski; od ene strani jim je pretila huda nevarnost od Rusov, od druge strani pa od Švedov. V tej veliki zadregi so naprosili carja miru, obljubivši mu, da ga izvolijo za kralja. Car se je nakrat polakomnil časti, s nedel Ukrajincem dano besedo, ter z njimi sklenil viljensko pogodbo, v kateri so Poljaki odstopili Moskvi Ukrajino, sami pa pridržali Belorusko in Galicijo. — Iz teh dogodkov se zopet vidi, da je gledala Moskva vedno le na svojo korist in da je bila celo proti osvobojenju Rusinov iz Poljskega jarma; pač najboljši dokaz, da je bilo od nekdaj med tema dvema narodoma manj skupnega nego med dvema nesorodnima!

Ti grozni neuspehi so Hmeljnickega do cela potrli; sklenil je sicer uporabiti ves svoj vpliv, da ne bo njegovo desetletno delovanje z vsemi velikimi zmagami vred zastonj, ter iskal zaveznikov na Ogrskem in Švedskem, a med tem je umrl l. 1657., do zadnjega obžalujoč, da je zaupal lokavi Moskvi in carju.

Žalostni časi so nastopili za Ukrajino. Korist Moskve je bila, da ostane Ukrajina slabotna in temna, in zato ji je kakor prej Poljska, omejevala stara prava. Car je poslal

v rusinska mesta vojvode in moskovske vojake; hotel je celo kijevsko metropolijo podvreči moskovskemu patriarhu ter tako potegniti Rusine v popoln razkol — da bi si jih tako tem lažje in tem prej docela podjarmil.

Razpor med Moskvo in Rusini se je ostril od dne do dne. Poljska je z vidnim zadovoljstvom opazovala napeto razmerje ter pregovorila Ukrajino, naj se združi z njo pod imenom „Velika kneževina ruska“, ohranivši vsa prava in prostost kulturnega razvoja. In hetman Vigovskij z Nemiričem se je v sporazumljenju s kozaki res pridružil Poljski v gadjajki pogodbi leta 1658, ter leto pozneje nad reko Sosnivko grozno pobil Moskale, katerih je ostalo na bojišču 30 tisoč.

Vendar ukrajinski narod ni bil kaj zadovoljen s poljsko zvezo, ker se je bal, da uvede šlahta zopet tlačanstvo, in protivniki Vigovskega so kmalu pridobili zase Ukrajince, ki so zopet privabili v deželo moskovske vojvode. Radi notranjih razprtij je vrli Vigovskij odložil hetmansko „bulavo“ (žezlo).

In staro gorjé se je povrnilo podvojeno na vso Ukrajino.

Ukrajina na desnem bregu Dnjepra je spadala pod Poljsko, odkoder so kmalu preplavili židje in pani vso pokrajino; na levobrežni Ukrajini so pa moskovski vojvodi in vojaki zatirali narod gmotno in npravno. Hetmanoval je le-tu Brjuhoveckij, kletega spomina, „carski hlop“, nekdanji tovariš Hmeljnickega. Veliki „carski hlop“ in lizun je celo predlagal carju, naj zatré hetmanstvo, osebno grdil svoje rojake, kozake, da so svojeglaven in neposlušen narod, kateremu treba vzeti vsa prava. Neznosni, vedno se množeči davki so kar trli Ukrajino. Veliki Efialt je uvedel celo na hetmanskih posestvih panščino. Pod njim so bili prognani prvi Ukrajinci v Sibirijo.

Kakor vedno, takó so se izkušali Ukrajinci tudi zdaj osvoboditi tujega jarma. — Desnobrežni poljski hetman Teterja, vreden drug Brjuhoveckega, je popustil hetmansko čast, videč, da ni več varen, ter odšel k

„svojim“ na Poljsko — na njegovo mesto so pa izvolili kozaki leta 1665. slavnega in v narodnih pesmih toli opevanega junaka Petra Dorošenka. Medtem so se bili dolgotrajni boji med Poljsko in Moskvo, ki je slednjič zaželela miru; in prišlo je do premirja v Andrusovu l. 1667., kjer sta si obe državi razdelili vso Ukrajino z naravno mejo Dnjeprom.

Na Ukrajini je jelo raditega še bolj vreti, ker s tem je bil rusinski narod razdvojen in se je docela prepričal, da žrtvuje Moskva radi svoje koristi najdražji zaklad Ukrajine — narodno edinost, za katero je pretil toliko krvi!

Brjuhoveckij je hotel zdaj, videč skrajno razjarjenje v deželi, stopiti proti Moskvi; pomiril se je z Dorošenkom in poklical tudi Tatarje na pomoč. Od pravobrežne Ukrajine je pa prišel s svojimi kozaki Dorošenko, ki je zahteval od Brjuhoveckega, naj se odreče hetmanstvu. Neznačajni „carski hlop“ je pa pobil Dorošenkove poslance in hitel s svojo vojsko mesto proti Moskvi — proti Dorošenku. V tem so mu pa vojaki odpovedali pokorščino, se uprli in ga izročili Dorošenku. Po kozaškem običaju bi bil moral biti privezan na top in razstreljen, a zadela ga je še sramotnejša smrt — razljuteni kozaki so ga slekli in ubili, kakor „skaženu sobaku“ (psa).

Dorošenko je dobil zaveznika — sultana in pregnal iz Ukrajine vse Poljake in Moskale. Dolga, krvava je bila ta vojska; da pa ne bi ljubljena mu Ukrajina — vže itak skrajno opustošena — še bolj trpela, je sklenil vojsko in odložil hetmansko čast.

Desnobrežna Ukrajina je skozi več desetletij zapored grozno trpela. „Poljaki, Turki in krimska tatarska orda so neprestano plenili mesta in sela, gonili v plen ogromno ljudstva, in narod, od vseh strani zatiran, se je selil v velikih množicah na levi dnjeprski breg, iščoč si varnih selišč. Iz pravobrežne Ukrajine se niso selila samo cela mesta in sela, ampak kar ljudstvo celih polkov, t. j. zemelj s polkovimi (kozaškimi) mesti. Dežela je postala pustinja, in tekom 3—4 let so bila

bogata in gosto naseljena mesta: Ladyžin, Umanj, Braclav, Čerkasy, Korsunj, Kaniv in druga povsem opustošena in zapuščena.¹⁾

Hudo je bilo Dorošenku, da je prenehal osvobojevati Ukrajino iz poljskega in moskovskega trinoštva — in to po desetletnem neprestanem uspešnem bojevanju, polnem slavnih zmag, a ni kazalo drugače; vrhtega ga je še bedni in obupani narod zapuščal, ščuvan in slepljen od navideznih prijateljev Moskalov.

Slišavši o odstopu Dorošenka, se je sultan zbal za svoje vrhovno pokroviteljstvo nad Ukrajino, katero mu je poveril narod pod Dorošenkom in se tako raje podvrgel sultanu nego Poljski in Moskvi, ker je bil prepričan, da se sultan ne bo dotikal pravic ukrajinskih, ni hetmanskih. In začela se je nova vojna, ki se je končala brez koristi za Moskvo v bahčisarajskem premirju l. 1681. Vzhodno Ukrajino je dobila Moskva, južno-zahodno Poljska, južno-vzhodno pa Turčija; dežela med Dnjeprom in Bogom, meječa te tri države, pa je ostala pustinja.

L. 1687. je dobila ukrajinska staršina²⁾ od moskovskega urada pravo, soditi svoje podanike, pobirati od njih davke in nakladati robote, in s tem je bila uvedena na Ukrajini nova mala panščina. Vrhtega je še ukazal moskovski urad, naj se dela nato, da se strne rusinski narod z moskovskim, in to nalogo je imel izvršiti z raznimi sredstvi hetman s staršino, ki se je bolj in bolj navzemala šlahčiškega duha ter iskala v prvi vrsti svojih koristi.

V Moskvi je bila že izdavná še hujša panščina od poljske. Moskovski „hlopi“ so

¹⁾ Istorija Rusi, Oleks Barvinjskij, str. 220.

²⁾ Po končanih bojih s Hmeljnickim je razdelila Moskva Ukrajinski narod med „pospolite“, t. j. seljane in kozake v njegovo veliko nevoljo. Kozaki so se zopet delili med „značne“, t. j. staršine, bogate kozake in šlahčiče, ter med „proste“. Med tema dvema stanoma je nastala borba zaradi enakopravnosti. Do tedaj so kozaški staršini dobivali za svojo službo takozvane „rangove zemlje“. Moskovski urad jim je dovolil, da so ostale te zemlje njihova lastnina, ljudje pa, stanujoči na teh zemljah, so morali opravljati malo panščino.

se radi že prenečloveškega zatiranja in odiranja tudi večkrat uprli ter pobijali svoje gospode — boljarje. Radi prekrutih razmer so nezadovoljneži po zgledu Ukrajincev zapuščali dom, ter se nastanjali nad Volgo kot kozaki.

Teh se je posluževal zlasti znani Pugačov v svojih bojih proti carski vojski in boljarjem. Vendar niso bili ti moskovski kozaki ni od daleč tako slavni kakor ukrajinski. Zatrta je te kozaške polke carica Katarina II. l. 1764.

Pustila je pa Moskva, da se je uvedla ta mala panščina tudi na Ukrajini zlasti radi tega, da se ne bi jeli boriti za samostojnost tudi moskovski kmetje po zgledu Ukrajincev, in seme takih uporov je bilo že v ravnokar omenjenih nadvolženskih kozakih.

V tem je bil izvoljen za hetmana iz Byrona-Koseskega znani Ivan Mazepa, ki je ljubil Ukrajino in si zelo prizadeval, da jo osvobodi, le žal, da je bil iz stanu „staršin“. Pripravljal je pot svojim težnjam zlasti z razširjanjem prosvete in s tem, da je nastavljal po Ukrajini rusinske uradnike.

V tem času je zacaroval Peter I. Veliki. V svojem bistrem duhu je spoznal, kako zaostala je še Moskva v kulturi in da se ne dá niti od daleč meriti z Ukrajino, kaj še z zapadnimi narodi! Moskviki so pač bili tedaj še docela nerazviti — fizična moč sama pa ne zadošča in še ne okrepi države. Zato je poklical Peter v svoje urade na Rusko mnogo učenih ptujcev iz vse Evrope; na visoko šolo pa, ki jo je ustanovil v Moskvi, je znal privabiti več učenih Ukrajincev iz mogiljanske kijevske akademije ter jih postavil za profesorje, deloma pa za škofe. Zatrta je v povzdigo svojega gospostva tudi moskovski patriarhat, ustanovil „Sv. sinod“, sebe pa postavil za vrhovnega poglavarja ruske cerkve, kateri je podvrgel tudi Ukrajino.

Čimbolj se je dvigala prosveta Ruske, tembolj je padala na Ukrajini, zlasti ker so ukrajinski učenjaki jenjali služiti svojemu narodu v prid moskovskemu, ker so čutili tam večjo moč. Peter je hotel osredotočiti vso

moč v svojih rokah – in zato mu je bila na srcu čimvečja centralizacija. Prava Ukrajine je boljbolj omejeval, in da zatrè že v kali slednji upor, je gradil trdnjave po Ukrajini.

Peter je zlasti hlepel po severnem baltijskem obrežju, katero so vedeli ceniti tudi Švedi, si podvrgli vse nadmorske novgorodske zemlje in izliv Neve, kjer leži zdaj Peterburg.

Nastala je velika severna vojska. Moskvi sta pomagali tudi ob Baltijskem morju interesirani Poljska in Danska, kateri je premagal švedski kralj Karol XII.

Žar upanja je zasijal Mazepi. Skrivši se je zvezal s Karlom XII. in zbiral vojsko. Prosti kozaki mu pa niso zaupali, in imel je na svoji strani le kozaško staršino, katero je toliko podpiral in krepil nad prostim narodom. Tega ni delal sicer iz preziranja prostega kozaštva, ampak le, ker je mislil, da ne more prosti narod dvigniti ukrajinske samostojne države, temuč le močna stranka kozaških staršin. Vrhtega so mu nasprotovali še Zaporožci, siški kozaki, ki so cenili in imeli docela čisto demokratično republiko. Hetmanoval je tedaj na Siči Kostij Gordijenko, učen, odločen in razumen mož, ki je končal visoke šole in videl dosti sveta. Bil je goreč demokrat in svobodoljubec ter vnet ukrajinski patrijot, želeč to, kar Mazepa —: združiti v eno neodvisno kozaško, republikansko državo vso Ukrajino in vse Rusine; razloček med obema je bil le ta, da se je opiral Gordijenko v vsem na ves prosti narod, Mazepa nasprotno le bolj na osvetljeno in bogato kozaško staršino.

Ko se je prikazal Karol XII. na Ukrajini, so srečno prenehala vsa nasprotstva med Ukrajinci, in ono pogodbo, ki jo je sestavil energični Gordijenko, obsegajočo tudi docela demokratično ustavo Ukrajine, so v sili podpisali Mazepa, kozaška staršina, Gordijenko in Zaporožci. O tej ustavi izpregovorimo radi njene pomenljivosti kesneje kaj več.

Videč nevarne spletke na Ukrajini, je uporabil Peter vsa mogoča sredstva, da jih razbije. Izdal je manifest do ukrajinskega

naroda, v katerem mu je obljubil, da odpravi vse davke in bremena, ter dvigal ljudstvo proti Mazepi, češ, da se veže s heretiki, luteranskimi Švedi, da bi uničil pravoslavno vero. Na carjev ukaz je „Sveti sinod“ proklel Mazepa, in pravoslavni škofje ter duhovniki so morali po vseh cerkvah razglasiti Mazepovo izobčenje. Odredil je car tudi izvolitev novega hetmana, in mnogo vdanih staršin je soglašalo ž njim.

Čuda li, da je postala slednjič Mazepova stranka zelo majhna! Več pa nego vse lokavosti in zvijače Petrove je škodovala Mazepi nezaupnost prostega kozaštva, že itak sovražčega gospodstvo staršin. In le majhen del ukrajinskega razumništva z Gordijenkom in njegovimi Zaporožci se je postavil v zvezi s Švedi proti veliki premoči Petra, ki je vse premagal v glasoviti bitki pri Poltavi l. 1709.

Karol XII., Mazepa, Gordijenko z Zaporožci in drugimi staršinami so ubežali v Turčijo — vse nade na osvobojenje Ukrajine so propadle. Mazepa je kmalu umrl. Res tragična usoda tega junaka, ki je bil v jedru dober in sposoben, a žrtva prepričanja, da more edino le močna staršina osvoboditi Ukrajino!

Nad tužno Ukrajino je legala vedno gostejša in pogubnejša megla. Car Peter si je nadel naslov „carja vse Rosije“ — Ukrajino pa nazval „Malorosijo“. Hetman bivše Ukrajine je bil od tedaj obenem carski minister, Malorosijo je pa upravljala posebna komisija carskih generalov, imenovana „malorosijski kolegij“, kateremu je bil podložen tudi hetman, in prava Ukrajine so teptali in zatirali, da so ginila od dne do dne. Vse obljube carjeve so se porazgubile v nič in Peter je postal Ukrajini grozen trinog. O njegovih grozodejstvih napram Rusinom izpregovorimo kesneje.

Da bi zatrl vsak poizkus nove vstaje, je dal Peter uničiti „Zaporoško Sič“, ona slavna taborišča na otokih spodnjega Dnjepra, odkoder so slavni kozaki skozi skoraj 200 let branili Ukrajino Tatarjev, Turkov, Poljakov in Moskvičev, — „Zapo-

roško Sič“, toli opevano v maloruskih narodnih in umetnih pesmih z vsemi njenimi tisočeri junaki!

Svobodoljubni Zaporožci so nato žalostni zapustili ljubljeni kraj slavnih spominov in postavili ob Dnjeprovem izlivu v Črno morje novo „Sič“, kjer so dalje junačili. Ko je pa moskovski urad kesneje potreboval Zaporožcev v vojskah s Turki in Tatarji, jim je dovolil, da so se vrnili zopet v staro domovino.

Kakor prej stara „Sič“, je bila tudi nova pravo ognjišče ukrajinske zavesti in utočišče vseh svobodoljubov. Iz stare „Siči“ se je netil ogenj uporov in vstankov po Ukrajini, — iz nove, kjer je bival Gordijenko in novi hetman zaporožski, goreči domoljub Orlik — se je pa tudi širila nezadovoljnost.

Medtem je bil izvoljen na Ukrajini, ali pravzaprav v „Malorosiji“, za hetmana Pavel Polubotok, učenjak in vrl narodnjak, ki je energično zagovarjal in branil ukrajinska prava napram „malorosijskem kolegiju“ in Moskvi sploh — a brezuspešno. Slednjič je moral Polubotok s kozaško staršino v Peterburg pred carja, da se zagovarja proti mnogim pritožbam moskovskih uradnikov ukrajinskih.

Krasen in odločen je bil njegov nastop pred carjem, zakaj vedel je, da se gre za usodo Ukrajine. Ovrigel je kriva pričevanja in prosil milosti za Ukrajino; no, pomagalo ni nič, in car je dal zapreti njega in spremstvo. Kesneje je prišel Polubotok s kozaško staršino zopet prosit carja milosti. To se je zgodilo ravno, ko je car šel iz cerkve. Razsrjeni Peter je Ukrajince kar zmerjal pred vsemi navzočimi; tedaj pa je Polubotok povzdignil svoj glas in zavrnil carja!): „Vem in vidim, car, da hočeš uničiti naš rodni kraj, vsa naša prava in svoboščine, potrjene od tvojih prednikov in tebe samega. Naš narod pošiljaš v težka dela in se poslužuješ prostih kozakov kakor sužnjev pri kopanju prekopov. Jemlješ nam najdražje pravo, izbirati si prosto hetmana in staršino. Namesto naših sodnikov si poslal moskovske urad-

nike, ki ne poznajo našega prava, svoboščin in običajev, delajo našemu narodu velike krivice in ravnajo grdo z nami. Pomisli, car, da ne boš imel nikakih koristi od uničenega naroda in poteptane dežele! Ali naj bo tvoja slava ta, da vladaš s silo in krutostjo nad neprostimi? Ali ne bi bilo zate slavnejše, da bi vladal kakor oče prostemu narodu, ki je pripravljen prelivati kri za tvojo slavo? Vem, da me čakajo verige, toda le dokler živim, povem ti resnično. Ti, car, boš moral dajati pred Carjem vseh carjev, pred vsemogočnim Bogom odgovor radi nas in zatiranja našega naroda.“

Za te besede je dal car zapreti Polubotka z vsem spremstvom. A Polubotok, duševno in telesno potrj, je kmalu čutil, da se mu bliža smrt. Ko car to sliši, mu pošlje zdravnika, katerega pa Polubotok neče sprejeti. Nato pride k njemu sam car, ga prosi naj sprejme zdravila in naj mu odpusti vse krivice. Polubotok mu pa odgovori: „Ne, car! Ti mi ne moreš vrniti več gasnečega življenja! Do tebe ne čutim nobenega sovražstva. Čez kratko bosta pa stala Peter in Pavel pred pravičnim Sodnikom! On bo razsodil!“ Pavel Polubotok je umrl kmalu, začetkom l. 1724. — leto kesneje pa Peter I.

Omenili smo, da se je netil iz nove „Siči“ nov upor po Ukrajini. Gordijenko in Orlik sta z navdušujočimi pesmicami in seli preplavila Ukrajino, in kar nakrat sta drla v zvezi s Tatarji proti Poljski na pravobrežno Ukrajino; narod je bil ves na njiju strani, in levobrežni Ukrajinci tudi. Carja je to vznemirilo, in da se ne bi združili tudi levobrežni Ukrajinci z Orlikom, je velel vsem kozaškim polkovnikom, naj pošljejo svoje žene za jamstvo vernosti v „malorosijski kolegij“.

Mogoče, da bi se bilo Orliku posrečilo osvoboditi Ukrajino, toda tatarski zavezniki se niso držali sklenjene pogodbe in so plenili po Ukrajini in tirali narod v robstvo, radi česar je Orlik opustil nadaljno vojevanje iz same ljubezni do toli teptane Ukrajine.

Nato je šel car, hoteč se maščevati radi Orliku dane pomoči, z vojsko nad Turčijo,

1) „Istorija Rusi“ str. 233., 234.

a bil je premagan in celo vjet in le z denarjem se je rešil iz vezirjevih rók. Moral je pa obljubiti, da se ne bo mešal v ukrajinske zadeve.

Car se ni menil za dano obljubo. Osveteljen je dal pregnati kar cele ukrajinske družine na sever — drugi so se pa iz strahu raje podali Moskvi, izgubivši slednji up na pomoč Turčije.

Orlik pa in mnogo drugih veljavnih Ukrajincev ni hotelo ničesar slišati o Moskvi in o Petru. Zapustili so Turčijo, od katere niso pričakovali nobene pomoči več, in odšli čez Avstrijo in nemške zemlje v Švedijo h Karolu XII. Po kraljevi smrti so se razšli po svetu. Moskovski urad jih je zasledoval povsod in jih dobil več v roke ter hudo kaznoval. Edini Orlik je prišel čez Nemčijo, ki je šla na roko Moskvi, na Francosko in od tam zopet v Turčijo. Povsod pa, kamor je prišel, je nagovarjal evropske vlade k vojski z Moskvo — vse to, da bi le rešil Ukrajino! Videč, da ne opravi ničesar, je vstopil v francosko vojsko kot brigadir. Kesneje je poizkusil še enkrat pregovoriti sultana k vojski, a brez uspeha. Gordijenko je umrl kmalu po poltavski bitki v novi Siči.

Po Polubotkovi smrti ni pustil ruski urad več izbrati novega hetmana, in čez kozaške polke so poveljevali generali iz „malorosijskega kolegija“. Le-ta je nastavljal za polkovnike in druge staršine večinoma le ptujce Neruse ali pa ukrajinske odpadnike, renegate, ter jim razdaval kozaška zemljišča. Ta staršina je skrbela le za svoj trebuh in ni imela ni smisla ni srca za Ukrajino. Breme za bremenom je nalagala ubogemu ljudstvu, in tako jela uvajati na Ukrajino kruto panščino.

Ruskemu uradu je to počenje ugajalo; zlasti pa mu je bilo ljubo, da so bili večinoma vsi ukrajinski velmožje vdani Peterburgu in velikoruski ideji ter jim še na misel ni prišlo osvobojenje Ukrajine.

Za Polubotokom sta bila pravzaprav še dva hetmana, a le bolj po imenu in sta dobila to čast le bolj iz naklonjenosti ruskega urada, oziroma iz osebne naklonjenosti

in ljubimskih razmer carice Elizabete. Ko je pa zavladala carica Katarina II., je pod ministrom in velikim sovražnikom Ukrajine, Potemkinom, l. 1764. na večne čase zatrla hetmanski urad.

Ukrajina je dobila uradno ime „Malorosija“. Razdelili so jo na gubernije in uvedli povsod le „rosijski“ urad in jezik — celo v šolah!

Omenili smo, da je ostala po bahčisarskem premirju in pogodbi l. 1681. pravobrežna Ukrajina — pustinja, kot meja med Moskovščino, Poljsko in Turčijo. V to pustinjo so utekali po stari navadi zatirani tlačanje iz vseh krajev Poljske in Moskovščine, zbirali se v cele polke ter se bojevali s šlahto, izganjali ju in odbijali tatarske napade. Njihov glavni namen je bil pač, združiti se z levobrežnimi kozaki ter doseči neminljivi rusinski ideal: — osvobojenje Ukrajine, ustvaritev svobodne kozaške republike.

Dolgo je vrelo na levem bregu Dnjepra. Narod ni mogel več prenašati nasilja grozne panščine; slednjič je prišlo l. 1768. in vnel se je grozni „seljanski upor“. Ti vstaši, „Hajdamaci“, ki sta jim načelovala grozna borca Maksim Zaliznjak in Ivan Honta v zvezi z Zaporožci pod vodstvom Petra Kaljniševskega, so kakor nevihta preplavili deželo z ognjem in mečem, morili pane in jude in glasno naznanjali narodu, da je prišel Ukrajini čas rešitve in svobode. Ves narod se je oklenil Hajdamakov in vsa pravobrežna Ukrajina je bila v ognju in potokih krvi. V samem mestu Umanu so Hajdamaci poklali 40 tisoč panov in judov; seveda je bilo vmes tudi mnogo nedolžnih žrtev. To klanje in požiganje je trajalo celo leto, dokler ni prišla Poljski na pomoč Katarina II., boječa se, da se ne zanese iz Poljske ta upor tudi v Rusijo, kjer so ječali ubogi seljani pod še večjo panščino nego na Poljskem, in bili, kakor živina, popolna last boljarjev in panov.

Vredno je omeniti pri tej priložnosti groznega speva Taras Ševčenkovega, naslovljenega „Hajdamaci“. Bolj živo in

bolj divje je pač težko opisati krvavo hajdamaško vstajo, nego nam jo predočuje Taras. Le en primer:

Mine dan in mine leto,
v ognju ves žari se kraj;
a po selih deca plače —
— prazno vse je. Pusti gaj
samo žolto listje krije;
skril se solnca je sijaj.
Ni besede čuti nije;
samo zver po poti vije,
kjer pri truplu truplo gnije,
volk in gavran jih je jel,
dokler ni jih sneg zamel.

Proti koncu pa vzdihne:

Za vselej je Ukrajina
umrla — za vselej!

Ko je bila vstaja zatrta, je Poljska uvedla iznova panščino. Kmalu nato, l. 1775., je Katarina II. poslala vojsko na Sič in jo docela uničila; zaporoške zemlje pa, na katerih so se bili z dovoljenjem Zaporožcev naselili prejšnji ukrajinski seljani, je razdelila med svoje mnogoštevilne ljubimce, kneze, grofe, ministre in generale, Ruse in Neruse iz vseh kotov Evrope. Ruski urad je imenoval te zemlje „Novorosijo“.

Slednjič je uvedla zloglasna Katarina II. po vsej Ukrajini l. 1783. tlačanstvo, ali bolje podanstvo (rusko: kripactvo), ki je bilo še strašnejše od poljskega, ter je trajalo do l. 1861.

Nečastno bi bilo, da se ne bi spomnili ob zaključku krvavih sto in stoletnih bojev Ukrajine za svobodo zadnjega junaka, zadnjega hetmana kozaške zaporoške Siči. Ta je Peter Kaljniševskij, ki nam je znan iz hajdamaških bojev. L. 1776. so ga pri razdejanju Siči vlovili in kot 84-letnega starčka zaprli v grozno ječo v Soloveckem samostanu ob belem morju. Vse njegove zasluge, ki si jih je pridobil v turških vojskah za Rusko, mu niso nič pomagale. V omenjeni temnici, v pravem pomenu besede — ker ječa ni imela niti oken, ampak le dobro zamrežene luknje — je preživel ubogi starček celih 25 let! Z nikomer ni mogel govoriti ni besedice, pisati tudi nič in le trikrat na leto je smel dobro zastražen iz temnice na čisti zrak — gledat solnce, sijoče tudi na tužno Ukrajino...

Car Aleksander I. ga je slednjič l. 1801. osvobodil. Umrli je l. 1803. star 112 let.

Aleksander Barvinjskij zaključuje to tužno a junaško dōbo z naslednjimi besedami:

„Tako je ugasnil zadnji boritelj za svobodo ukrajinsko-ruskega naroda na daljnem, mrzlem severu, a tačas so dorasli že novi sinovi Ukrajine Ruske, ki so nastopili v obrambo naroda, ne sicer s sabljo in mečem v roki, pač pa z besedo in učenostjo. Ni umrl, ni izginil ukrajinsko-ruski narod, marveč se je le probudil v novo življenje.“

(DALJE.)

BAJDA KOZAK:

UKRAJINSKO VPRAŠANJE.

Vsa zgodovina maloruska nam kaže jasno, da se je ta vrli narod mnogo boril za svobodo — le žal, da brez trajnega uspeha. Prostost mu je bila vzor, ki ga je navduševal in vodil v neprestane boje; — iz ljubezni do zlate svobode je rad prelival drago kri in raje umrl nego živ roboval, zakaj

„Manj strašna noč je v črne zemlje krili,
kot so pod svetlim solncem sužni dnovi!“

Ukrajinski narod se je čutil sposobnega, da vlada samega sebe po lastni volji in želji, in ni mogel strpeti tujcev ter se jim pokoriti. Državno združen z drugimi narodi je hotel ostati vsaj enakopraven.

Ta svobodoželjnost je bila v Rusinih tako ukoreninjena, tako naravna, da moramo imenovati ukrajinskega duhá naravnost republikanskega, in to od najdavnejših časov sém.

Na „viče“, t. j. nekak narodni zbor, ki je zboroval navadno na polju pred mestom, je klical ljudstvo v starih časih poseben zvon; udeleževati se je smel viča vsak dorasli moški in le sin ne, dokler mu je še živel oče. Na viču so volili z večino glasov kneze in razpravljali in sklepali o vseh važnih zadevah in potrebah. Da, v Velikem Novgorodu, kupčijski rusinski nasebini, je bil viču podložen celo knez.

Nasproti Rusinom pa so bili Moskali od davna pravi sužnji svojih knezov in poznejših carjev. Ko so prišli ruski, kijevski knezi v deželo, so bili Moskali še docela zaostali in so se zato slepo, kakor divji Tatarji svojemu kanu, pokorili mogočnim, odločnim in kesneje večinoma krutim gospodom, ki so ravnali z ljudstvom sila oblastno. Ivan Grozni je pol dneva molil, se postil

in se Bogu klanjal, drugega pol dneva pa je mučil stotine svojih podanikov, hlapcev in boljarjev; pražil jih je na ognju, žgal, klal, bičal, jim trgal ude, jih moril z gladom i. t. d. ¹⁾

Kaj takega ne bi bili dopuščali Ukrajinci. Oni niso mogli strpeti niti samovlade knezov; in ko je nastopil rusinski kralj Danilo za časa, ko so Tatarji vreli v Evropo, ter zedinil zopet vse Rusine v eno kraljestvo, ki mu je vladal sam neomejeno, se je imel zahvaliti za ta uspeh edino le svoji odločnosti.

Swoboda je bila Rusinom vedno ljuba; zato so si Rusini bolj prizadevali, nego Moskali, da se otresejo tatarskega gospodstva, in to se jim je kmalu posrečilo. Toliko časa niso mirovali, dokler niso osvobodili samovladnih tatarskih kanov, ki so imeli neomejeno oblast čez življenje in imetje.

Moskali pa so bili že od prej navajeni samovlade in vsevolje knezov; zato jim ni bilo hudo, podvreči se kanu. Vsled kupčijskih zvez so se Tatarji zelo pomešali z Rusi, in še dandanes takoj spoznamo na obrazu Rusa, ki je tatarskega pokoljenja. Da, celo knezi so se često ženili s Tatar-kami, in poznejši knez, iz Puškina znani Boris Godunov, je bil po rodu Tatar. Moskviče je rešila po dolgem času tatarskega gospodstva deloma želja knezov po samovladi, deloma pa notranje razmere in neredi tatarske zlate orde.

Samovlade moskalske so se Rusini vedno bali, in zato se vezali, ako niso bili sami dosti močni, v obrambo proste Ukrajine proti Moskvi z drugimi narodi, kakor smo videli v zgodovinskem pregledu. Odlikovalo se je v tem zlasti kozaštvo, ki se je stoletja

¹⁾ Rusj Ukraína: Moskovščina, str. 37.

zaporedoma skoraj neprestano bilo na življenje in smrt posebno z Moskali in Poljaki, največjimi nasprotniki ukrajinske svobode.

In kako se je radostil rusinski narod, ko je Bogdan Hmeljnickij l. 1649. osvobodil Poljakov in Moskalov vso Ukrajino, odpravil poljsko tlačanstvo in vrgel jude iz dežele, tako, da so bili na Ukrajini sami prosti ukrajinski kozaki! „Ne bulo ni hlopa ni pana“! Zato so po pravici peli ukrajinski kobzarji¹⁾, da ni nikjer boljše in lepše nego na Ukrajini:

„Ta ne maje lučše, ta ne maje krašče
jak u nas na Vkraïni!“

Veliki ideal Rusinov je bil: Prosti ljud v prosti državi, in to je bila vedno do danes vodilna misel, navdušujoča Rusine v boj za svobodo.

Od najdavnjših časov je bil Ukrajincem pač oni najnesrečnejši, ki ni bil prost, sam svoj gospod. In ako čitamo v zgodovini zapadnih narodov o kmetiških uporih, so se ti pojavljali le redkeje — na Ukrajini pa so bili skoraj na dnevnem redu skozi celo vrsto stoletij.

Posebno dobro so vedeli Rusini, kako veliko zlo so judje, in zato so jih vedno preganjali; zlasti Hmeljnickemu in kesneje Hajdamakom so bili velik trn v peti.

In kolikokrat je prišla Ukrajina v roke Poljski, kolikokrat so Poljaki uvedli panščino med prsto ljudstvo, in so judje zagospodarili v deželi — a ravno tolikokrat se je Ukrajina uprla krutemu nasilju in pijavicam; ako pa si ni moglo tlačeno ljudstvo pomagati iz tega robstva, je raje zapuščalo dom, zatekalo se v svobodne južne stepe ob Črno morje ter se uvrščalo med kozake-svobodnjake.

Sosednjima Poljski in Moskvi, sevé, niso bile te težnje Ukrajincev nič kaj po godi, in vedno sta se bali, da se ne zanese ta demokratični duh tudi v vrste njenega seljanstva.

¹⁾ Narodni pevci, spremljajoči petje s kobzo ali dudo, ukrajinskim narodnim glasbilom, podobnim tamburici.

Po l. 1650. se je jela Hmeljnickemu slaba goditi. Od ene strani so Ukrajino neprestano napadali Poljaki, od južne strani so pritiskali nanj z vso silo Tatarji. Videč, da ne more biti obema kos, in da je Ukrajina zaradi neprestanih napadov v nevarnosti, da se opustoši in propade docela, se je Hmeljnickij z vsem narodom v perejaslavski pogodbi l. 1654. podvrgel Moskvi, a le s pogojem, da se car ne dotakne ukrajinskih pravic in svobodščin. Car je imel po tej pogodbi le pravico potrjevati hetmanovo izvolitev.

Kakor vemo, car ni bil mož beseda; kjer je le mogel, je kršil ukrajinska prava.

Hmeljnickega zadnje ure so bile grenke. Ta veliki duh, pred katerim je trepetalo začetkom vse, od Urala do Kavkaza, od Karpatov do Varšave in Moskve, se je moral vsled zle sreče ukloniti! Ob smrtni uri je videl vse svoje velikanske načrte in namene, ki jih je bil vže skoraj vresničil, uničene, propale — in ne samo to! Toli vroče ljubljene Ukrajine ne samo da ni osvobodil — še predal jo je v roke sovragu, lokavemu Moskalu, kateremu je, res da v veliki sili, a le preveč zaupal! Ako že poprej, je zlasti za Hmeljnickega in po njegovi smrti Ukrajina najbolj stremila po tem, da si ustvari neodvisno, enakopravno kozaško demokratično republiko. Duh Hmeljnickega je živel stoletja na Ukrajini.

Ker carju ni bilo do perejaslavske pogodbe, so se Rusini štiri leta kesneje pridružili Poljski v gadjački pogodbi, po kateri naj bi ostala Ukrajina združena s Poljsko in Litvo kot „velika ruska kneževina“ z glavnim mestom Kijevom s popolno lastno samoupravo.

Pogodba je obsegala te-le točke:

1. Ukrajina se pridružuje Poljski in Litvi kot posebna tretja „velika ruska kneževina“ z glavnim mestom Kijevom.

2. Ukrajina (t. j. „velika ruska kneževina“) bo imela polno samoupravo in se smatraj za posebno državo.

3. Ukrajinci si bodo izbirali sami svojega hetmana.

4. Najvišjo oblast na Ukrajini bo imela ukrajinska zbornica, obstoječa iz poslancev, ki jih izvoli narod.

5. Uradni jezik bo ruski¹⁾ (t. j. rusinski) in uradniki na Ukrajini bodo samo Rusini-Ukrajinci.

6. Ukrajina imej lastno kozaško vojsko, svoj državni zaklad in vse lastne urade do najvišjega.

7. Cerkevna unija se raztegni na vse.

8. Na Ukrajini vladaj tiskovna svoboda in svobodno naj se ustanavljajo tiskarne.

9. V Kijevu in še enem drugem ukrajinskem mestu bodita dve rusko-ukrajinski univerzi in razne nižje in srednje šole po vsej Ukrajini.

10. Kralja bodo izbirali poljski, litovski in ukrajinski odposlanci skupno.

11. V najvišjem skupnem uradu, t. j. v skupnem senatu bodo zastopani tudi ruski vladike in velmožje.

12. Kralj bo podeljeval pravo „šlahčestva“ kozakom in meščanom, katere predloži hetman.

13. Ukrajinci bodo smeli prosto ploviti in trgovati po Črnem morju.

Hetman Vigovskij in učeni Nemirič, ki sta sestavila to pogodbo, sta napravila veliko napako, da nista nič omenila o pravih seljanov, nekozakov. Le-ti so se pa bali, da ne bi premožnejši kozaki dobivši plemstvo zopet uvedli panščine; tudi sta bila Vigovskij in Nemirič po rodu ruska šlahčiča. Medtem je Moskva ščuvala narod proti Vigovskemu, ki je kmalu popustil hetmanstvo, videč, da ne vživa zaupanja.

Ukrajina je zopet ječala pod poljskim in moskovskim jarmom. Nihče se ni brigal za pogodbe — Ukrajino sta Poljska in Moskva smatrali za deželo izkoriščanja in plena. O ukrajinskih pravih ni bilo ni govora več, in sicer previdni a le prenezaupni narod se je kesal, da je zavrgel Vigovskega, ki je imel ž njim najboljše namene.

¹⁾ Rusini se imenujejo od nekdanj „Ruse“ in le deloma Rusine, svoj jezik pa navadno „ruski“ v nasprotju z „rossijskim“ ali velikoruskim, ki ga govoré v „Rossiji“.

Koliko tragičnih junakov pač nahajamo v ukrajinski zgodovini! In ves rusinski narod — ni li velik, tragičen junak?!

Iz zgodovinskega pregleda vemo, da sta si Poljska in Moskva slednjič v Andrusovi pogodbi l. 1667. definitivno razdelili Ukrajino, dobro vedoč, da jo bo laže pokoriti, ako bo razdeljena.

Rusini, ki so se na tistem vedno pripravljali na nov odpor, bi bili mogoče kasneje dosegli zaželeno osvoboditev, ako ne bi bilo nastalo in zlasti v tem času dozorelo nasprotstvo med njimi samimi, — med kozaško staršino, bogato, gospodstva željno stranko pa med prostimi kozaki. — Ta razpor je škodil Mazepi največ, in je zopet pokazal, kako ljubi Ukrajinec svobodo, pa tudi kako neoprezen je in kako nepremišljeno nastopa o najugodnejših prilikah. Pomisliti bi bil moral, da bi se mu v samovlastni Ukrajini, dasi morda pod pritiskom kozaške staršine, vendarle bolje godilo nego pod Poljsko in Moskvo in da bi se bil laže obvaroval tlačanstva v lastni prosti državi, nego se otresti istega pod tujim trinoštvom!

Da bi se bil pa sam Mazepa in ž njim kozaška staršina vdala slednjič raje ideji proste ukrajinske kozaške republike, nego ostala pod Moskvo in Poljsko, je razvidno iz tega, da so vsi, Mazepa in staršina, podpisali v skupno bojevanje pogoje Gordijenka, prostega kozaškega atamana v Zaporozju, in sprejeli ustavo, konstitucijo, ki jo je sestavil Gordijenko za prihodnjo osvobojeno ukrajinsko kozaško republiko.

Ne moremo si kaj, da ne navedemo najvažnejših točk te velezanimive ustave. Glasijo se:

1. Vsa kozaška Ukrajina, pravobrežna in levobrežna, in Zaporozje se združijo v eno ukrajinsko kozaško republiko;

2. Ukrajino upravlja hetman, izbran od naroda, a pri hetmanu imajo biti „generalni svetniki“ iz kozaških staršin, polkovnikov in poslancev, od vsakega polka po eden;

3. razven tega ima biti še „generalni zbor“, sestavljen iz generalnih svetnikov, polkovnih staršin, stotnikov in zbranih pol-

kovih poslancev ter poslancev iz zaporoške Siči; ta „generalni zbor“ mora zborovati trikrat na leto;

4. hetman bodi podložen „generalnemu zboru“;

5. vsi uradniki in staršine se volijo;

6. staršina mora povrniti krivično vzeta imetja;

7. nastati mora popolna prostost in vsi ljudje morajo biti enakopravni kozaki, in

8. odpravijo naj se vsa nepravilna bremena in nepotrebni davki.

„To je bila slavna Gordijenkova konstitucija. Iz nje se razvidi, da je hotel Gordijenko ustvariti iz Ukrajine silno demokratično republiko s hetmanom na čelu, ki se ima voliti (dandanes bi rekli: s prezidentom, predsednikom) in z ravno takim zborom (nekakim državnim zborom, parlamentom). Mi Rusini se lahko ponašamo s tem, da so bili pri nas na Ukrajini že pred 190 leti in v času, ko je še vso Evropo tlačila panščina, tlačanstvo in nesvoboda ter so še po vseh evropskih državah absolutno, neomejeno vladali carji in kralji s pani in plemstvom, tako odločni, toli svobodoljubni in narodu naklonjeni možje, kakor je bil Gordijenko, ki so sestavili tako razumna prava in želeli dati naši očini podoben ustavni red, kakršen je nastal v evropskih državah šele zadnjih sto let ali še niti ne.“¹⁾

Kljub tolikemu prizadevanju ukrajinskih voditeljev pa svobodoljubni narod vendarle ni hotel zaupati staršini, katero je predobro poznal, da izkuša vže od časov Hmeljnickega uvesti tlačanstvo, in to nezaupanje je prevzročilo grozni poraz pri Poltavi l. 1709. in pokopalo slednjo nado na ukrajinsko osvoboditev.

Vsled poltavskega poraza je ostala ukrajinska ustava le na papirju; žal, da je prišlo tako! Država, urejena na podlagi gori omenjenih temeljnih točk, bi bila res vzorna — docela krščanska demokratična v pravem pomenu besede. Tak državni red bi bil za Ukrajince in njihovo naravo edino pravi, in rusinski narod bi se bil v miru

¹⁾ Rusj-Ukraína i Moskovščina, str. 58.

gotovo kulturno zelo razvil in pokazal svetu moč in vrline svojega čilega duhá.

Mesto lepih, jasnih dni je nastopila črna megla in zakrila v žalost vso Ukrajino. Poljska in Moskva sta tekmovali v zatiranju Ukrajincev, in car Peter je v tem prekosil že oslajeno Poljsko, da je s svojo krutostjo docela onemogočil slednjo ustajo levobrežne Ukrajine. Toliko bolj se je pripravljala na silovit, obupen upor pravobrežna Ukrajina. Iz tega gibanja se je vnel grozni, ognjeno-krvavi upor „hajdamaški“, ki bi bil zelo usoden za Poljsko, ako ji ne bi bila prihitela na pomoč Katarina II. Vsa Ukrajina je obnemogla, in zdelo se je, kakor bi bil ves narod zaspal, vdavši se pretrpkemu podanstvu — zdelo se je, kakor bi bil izdal svojo natoro, ki je ni do tedaj nikdar zatajil.

Čemu pa naj se dviga, čemu vstaja brez upa zmage! Vsled prevelikega pritiska od strani Moskalov in njihove krutosti, a tudi vsled sebičnosti in obupa se je pomoskivilo mnogo rusinskih veljakov in velmož iz starih, slavnih kozaških rodbin! Nadaljni rodovi so pa večinoma tudi kmalu pozabili stare slave in prave rusinske zavesti, in zmanjkalo je narodu sposobnih voditeljev. Tudi je prišlo na Ukrajino pod Petrom in Katarino II. polno tujega plemstva, tujih, neruskih panov, katerim se ni še niti sanjalo o ukrajinski slavi, pač pa so gledali le nato, da so se čimbolj prikupljevali vladi.

Vrhtega pomnimo tudi, koliko ukrajinskih voditeljev je prišlo v bojih ob življenje, koliko jih je žalostno končalo po ječah, v Sibiriji in v inozemstvu — koliko se jih je izselilo! Dalje pomnimo tudi, da je sam Peter I. po poltavski bitki brezobzirno in nečloveško pregnal iz domovine in prisilil sušit severna in vzhodna močvirja, zidat trdnjavo in novo prestolnico Peterburg ter kopat kanale celih 119.000 kozakov, čilih, krepkih moči in 30.000 prostih kmetov, cvet naroda, kjer so gladu, zime, prenapornega dela in bolezní skoraj vsi žalostno končali v cvetu let!

Dalje so morali kozaki na carjev ukaz hoditi na vojske v Perzijo, na Krim in v

Turčijo, odkoder se jih je vračalo domov le malo radi žolte mrzlice, legarja in drugih bolezni; kmetje pa so morali vojake spremljati, voziti živež in po stotine milj daleč hoditi po stepah — v skoraj gotovo smrt.

* * *

Kljub temu pa, da je rusinski narod preganjala tako trpka usoda, kljub temu, da so peterburški samodržci zatrli zadnjo sled stare slave — celo ime Ukrajine prekrstili v „Malorosijo“ ter zamorili Ukrajincem zadnjo iskro upanja na boljšo bodočnost in osvobojenje, — vendar je pod pepelom, v dnu narodne duše še tlela ukrajinska zavest. Natora je pač natora — zataji se, a zatreti se ne dá!

Kakor za časa slavnega Hmeljnickega, je bilo tudi zdaj treba novega ukrajinskega „Mojzesa“ da bi s svojim klicem vzbudil in osamozavestil narodnega duha, toli izkušanelega, potrtega in obupanega.

In ta „prerok“ boljše bodočnosti je bil Taras Ševčenko!

Ni bilo sicer več misliti na boj z orožjem v roci, ne, veliki Ševčenko je zamislil in z drugimi vred jel kovati drugo orožje, orožje prosvete in narodnega ponosa. In ko se prosveta in narodna zavest razplodi v vse vrste ukrajinskega naroda, pravi Ševčenko, tedaj:

Zabudetjsja sramotna
davnaja godina,
i ožive dobra slava,
slava Ukrajiny;
i svitj jasnij, nevečernij
tihenjko zasjaje . . .

— tedaj se pozabi sramotna dôba, oživi iznova slava Ukrajine, in tiho zasije jasni, nevečerni svit . . .

Da se pa to uresniči, je ustanovil Ševčenko l. 1857. v Kijevu zlasti v družbi z Nik. Kostomarovom, Kulišem i. dr. bratovščino sv. Cirila in Metoda.

Njen namen je bil:

Zagotoviti Ukrajini narodno samostojnost tako, da bi bila „Rus-Ukrajina“ posebna država, ki bi bila v zvezi z drugimi slovanskimi svobodnimi državami: Moskvo, Poljsko, Češko, Bolgarsko, Srbijo itd.;

2. doseči, da se uvede v samostojno „Rus-Ukrajino“ konstitucijska uprava s posebnim rusko-ukrajinskim uradom;

3. doseči, da se uvede na Ukrajini pošolah in uradih rusinski jezik;

4. delati na to, da se odpravi podanstvo (rusko tlačanstvo, v katerem je bila cela družina gospodarjeva last), in slednja nesvoboda ter da se uvede popolna prostost in enakost.

Evo zopet duha Hmeljnickega, evo Gordijenkove ustave iz l. 1709., evo ideala Mazepovega — zlasti pa Orlikovega in Doroshejkovega, duha gadjačke pogodbe!

Po naključju so prišli Velikorusi na sled tej bratovščini in pregnali so bratce drugega za drugim; — sam Ševčenko je bil obsojen v vojake za vedno, a pomiloščen od carja Aleksandra II. se je vrnil od vojakov po desetih letih, potrta na duši in na telesu.

Dobro vedoč, da ne more trenutno in dejansko mnogo storiti za toli zatirano domovino, in da je treba v to vsestransko zavednega naroda in dolgega naporenega duševnega delovanja, je izlival Ševčenko vse svoje ideje v ognjene nesmrtnne pesmi. In kakor kliče naš Simon Gregorčič, naj njegovo srčno kri škropimo, da bodo vzklike tisočere rože, ki si jih bodo devali na srce dečki in deklice,

In srce jim bo ogrelo
cvetje vzraslo iz krvi,
da za rod in dom plamtelo
bode jim do konca dni,

tako želi Ševčenko svojim pesnim, naj jih narod sprejme kot njegovo deco ter ga vspodbuja k delu in zavednosti v krasni poslanici: „do mrtvih in živih in šene rojenih svojih zemljakov v Ukrajini in v Ukrajini ne stanujočih“ z geslom: „Ako kdo reče, da ljubi Boga, svojega brata pa sovraži, je lažnik.“ Sv. Janeza listl. 4. poglavje, 20. vrsta.

Česar je Ševčenko najbolj želel, namreč da se odpravi podanstvo, ni doživel; odpravili so ga šele nekaj mesecev po njegovi smrti. Sme se pa reči, da je car od-

pravil kruto podanstvo največ vsled prizadevanja Ševčenka in Turgenjeva, s katerim je Ševčenko občeval.

Kakor pa pokaže vsejano zrno šele čez nekaj časa svojo moč, tako so jele delati prava čuda Ševčenkovi pesmi šele po njegovi smrti.

Proroški glas Tarasov odmeva zdaj po rusinskih srcih. Narod se probuja bolj in bolj, se zaveda in vstaja — a ta narod je zdaj, žal, izvečine le narod „hlopov“, „robitnikov“.

Longin Cegeljski zaključuje svojo zgodovinsko študijo: „Rusj - Ukrajina i Moskovščina“ tako-le:

„Naš narod vstaja do novega, strašnega boja!

V celi Evropi odmeva kakor podzemski grom: prosti delavski narod se bori za svoja prava in hoče končati gospodstvo nenasitnih nedelavcev.

Tudi naš hlapski in delavski, ukrajinsko-ruski narod se pripravlja na boj, da bi dobil nazaj „svojo — ne svojo zemljo“ in spet zagospodoval na svoji Ruski Ukrajini!

Umirajoč nam je napisal Taras Ševčenko sledečo oporoko:

„Pohovajte, ta vstavajte,
kajdani porvite!
I vražoju zloju krovju
volju okropite!“

In naš ukrajinsko-ruski narod mora ali izginiti ali pa zmagati!

Ako pa ne izginejo malomilijonski narodi, ne propade tudi naš tridesetmilijonski, rusko-ukrajinski slavni narod!

Vstajajo „zakovani ljudje“, da bi uvedli po vsej naši zemlji gospodstvo delavskega rusko-ukrajinskega naroda.

Hlop i robitnik — hlapec in delavec — to je ukrajinsko-ruski narod! A čas nastaja tak, da se oglašajo po celem svetu delavski ljudje: hlopi i robitniki.

Ni se nam zanašati ni na tujo pomoč ni na tujo dobrohotnost. Ne pomorejo nam ni tuji narodi ni tuji mogočniki in carji! Vso svojo nado nam je staviti le na same sebe, na milijone in milijone našega prostega naroda!

„Hlop i robitnik“ — to je naš narod, in priti mora čas, ko delavski ukrajinsko-ruski narod razbije vezi in dvigne svojo prosto in samostojno, „hlopsko - robitniču Rusj-Ukrajnu“.

In tedaj se izpolnijo proroške in svete besede narodnega genija in mučenca Tarasa:

„Vstane Ukrajina,
svit pravdi zasjvititij!
I pomoljatj sja na volj
nevoljniči diti!“¹⁾

In tedaj zopet zapoje ukrajinsko-ruski delavski narod takó, kakor je peval za časa Bogdana:

„Ta ne maje lučše,
ta ne maje kraščé,
jak u nas na Vkrajni.“²⁾

Svobodoljuben je bil vsikdar rusinski narod in ni mogel trpeti tujega gospodstva. Velikorusi — Moskali — pa niso imeli toliko zmisla za prostost in so bili že oddavna navajeni hlapčevanja, slepo vdani svoji žalostni usodi in vsevolji carjev in tlačivcev.

In ta je bila in je deloma še vedno želja carjev, in da jim ostane narod slepo vdan, so se posluževali vedno vseh, tudi skrajnih sredstev. Zgodovina priča o tem.

Rusko podanstvo je bilo res trdo in suženjsko. Saj ni bila samo zemlja last gospoda, pana, boljarja, ampak tudi cela družina. Ljudje so bili enaka last kakor živina, in to do l. 1861.!

In ako so se ruski socialni romanopisci, v prvi vrsti Turgenjev, poganjali za to, da se odpravi podanstvo, so se navzeli teh idej deloma od Ševčenka, ki je občeval s Turgenjevom, večinoma pa v tujini, v zapadni Evropi, nikakor ne na rodni zemlji!

Nikdar ne bi bilo zavladalo podansko tlačanstvo na ruskih tleh, nikdar ne bi bili

1) Vstane Ukrajina,
svit pravde zasije,
in na svobodi pomolé
neprosta deteta (namreč ukr. ljudstvo,
deca Ukrajine).

2) In nikjer ni boljše,
in nikjer ni lepše,
kot pri nas na Vkrajni.

postali carji samodržci, da, morda bi bile na Ruskem že davno le republike, ako bi bili tudi Moskali rusinske natore.“

* * *

Krščanstvo je rodilo in pospeševalo prosveto, kakor pri drugih narodih, tako tudi pri Rusinih. Pod knezom sv. Vladimirjem Velikim krog l. 1000. se je večina naroda pokristjanila. S krščanstvom so nastali tudi samostani, izmed katerih je najglasovitejša Kijevsko-pečerska Lavra; v njem je bilo vedno mnogo učenih mož, a najslavnejši je letopisec Nestor († krog l. 1130.). Njegov letopis so nadaljevali drugi menihi.

Temelj prosveti sta postavila Vladimir Veliki in Jaroslav Modri; ustanavljala sta šole, v katerih se je poučevalo v čitanju, pisanju, računanju, cerkvenem petju in v grščini. Iz teh šol so prihajali duhovniki, pisarji, t. j. prepisovavci knjig in prevajatelji iz grščine. Brati in pisati je znal velik del meščanov. Razen menihov so se pojavljali laiki, ki so pisali knjige, toda le v cerkveno-slovenskem jeziku, mešanem z živo govornico.

L. 1185. je nastala prekrasna, v tedanjem živem jeziku pisana „Pesem o vojski Igorja Svjatoslaviča proti Polovcem“, t. j. divjim Plavcem, stanujočim na stepah ob desnem bregu Volge. (Slovo o polku Igorjevem).

Knez Ostrožskij je ustanavljal šole in tiskarne, meščanstvo pa razne cerkvene bratovščine, ki so kesneje, ko je višja razkolna duhovščina moralno propadla, ter se ruski velmožje niso brigali za cerkev, mnogo storile za pravoslavno cerkev.

L. 1586. se je v Lvovu preosnovala stara bratovščina „Uspenja presv. Bogorodice“, ki je vzdrževala šolo za mladino in tiskarno, v kateri so se tiskale potrebne cerkvene in šolske knjige.

L. 1589. je dobila ta bratovščina, ki je bila najslavnejša med vsemi rusinskimi, ime Stavropigija. Ta zavod je ostal do današnjih dni, in l. 1896. so Rusini praznovali

in na slovesen način obhajali njeno tristoletnico.

Stavropigijina višja šola v Lvovu je tedanje čase zelo slovela in obiskovali so jo tudi najoddaljenejši Ukrajinci.

L. 1626. je postal učenjak Peter Mogila arhimandrit kijevsko-pečerske Lavre. Sklenil je ustanoviti v Kijevu višjo šolo; v to je poslal na svoje stroške nadarjene može v Nemčijo in Francijo, ki naj bi potem poučevali na tej šoli.

Mogila je spoznal veliko potrebo in važnost višje izobrazbe in je zato preosnoval kijevsko bogojavljensko bratovsko šolo v kolegij po vzgledu krakovske in pariške akademije. Za revne dijake je postavil na lastne stroške zavod, v katerem so bili preskrbljeni s stanovanjem in hrano.

Kijevski kolegij je bil pravo ognjišče rusinske prosvete; le žal, da niso vzeli v podlago poučevanja živega, tedaj v pismu še nerabljenega jezika, marveč le cerkveno slovenščino.

Svoje premoženje, 84.000 poljskih zlatov, je zapustil Mogila imenovanemu kolegiju.

Razen višje šole v Ostrogi, ki jo je ustanovil leta 1580. vže omenjeni Konstantin knez Ostrožskij, zlasti v poučevanje grškega in latinskega jezika, ter razen lvovskih in kijevskih šol, so bile še bratovske šole po vsej Malorusiji ter zasebne šole v samostanih in pri cerkvah, podobne zapadno-evropskim farnim šolam. Vse te šole so obiskovali ne samo otroci plemičev in meščanov, ampak tudi kmetski otroci, dasi ti le v manjšem številu.

Da ne moremo govoriti o pravi, splošni prosveti prostega naroda, je krivo največ to, ker niso tedaj še poučevali na podlagi živega jezika.

Gotovo ne bi bili Rusini nič zaostajali za Poljaki, ako bi bil v prejšnjih stoletjih v rabi po šolah živi jezik. Splošna duševna prosveta, kakršne so želeli razen že imenovanih snovateljev šol zlasti Nemirič in hetman Vigovskij ter Mazepa, bi bila nedvomno tudi veliko pripomogla do osamosvojenja Maloruske, ki se je izjalovilo.

Po letu 1764. in zlasti po l. 1783., ko so uvedli grozno podanstvo, je pod vlado Katarine II. rusinska prosveta docela propadla; od 866 šol, ki so bile za hetmanščine (zatrte leta 1764.) v polovici XVIII. stoletja na levem bregu Dnjepra, ni ostala ni ena. Nekdanji kozaški staršini in ostanki rusinskega plemstva so se večinoma iz osebnih koristi pomoskovili.

Stara je bila sicer ukrajinska zavest in prosveta, nikakor pa ne zatrta. Kmalu se je začela zopet vzbuhati, a sedaj na drugem, edino pravem temelju. Slavni Poltavec, Ivan Kotljarevskij, r. l. 1769., je izdal l. 1798. v živem rusinskem jeziku spisano epohalno „Enejido“, katere stoletnica se je na izredno slovesen način obhajala l. 1898. po vsej Maloruski.

Z „Enejido“ in kesneje s šaloigramama „Natalko Poltavko“ in „Moskalom čarovnikom“, s katerimi je hotel vzbuditi v Rusinih narodno zavest in ponos, je odprl svojim rojakom oči in jim pokazal pot, po kateri naj hodijo. A o tem je „Dom in Svet“ že obširno poročal.

Res, da se Rusini v svojih šolah niso posluževali živega jezika, toda kljub temu je bila njihova prosveta nerazmerno večja

od ruske, ker Velikorusi niso do Petra Velikega niti imeli visokih šol, še manj pa pisali v živem jeziku. Profesorje na visoko šolo v Moskvi je poklical Peter po poltavskem porazu iz kijevske-mogilijanske akademije, si je izbral in nastavljal škofo izmed učenih Rusinov, ker med domačimi Moskali ni bilo sploh dobiti potrebnih moči.

Velikorusom je pravzaprav odprl zahodno kulturno Evropo šele Peter Veliki, in zato ni čuda, da je bila zahodno-evropska kultura Moskalom docela tuja; — a tudi zahodna Evropa je smatrala Moskvo in sploh Rusijo z vso pravico za del Azije.

Drugače je bilo v južni Rusiji, v Ukrajini in sploh v Maloruski. Rusinski narod s kijevskimi knezi je bil že davno pred l. 1000. v kupčijski zvezi z velekulturnim Carigradom in z Grško. Kijevski in gališko-vladimirski knezi so bili dobro poznani in spoštovani po vsej zahodni Evropi, in knezi in velmožje so potovali iz kulturnih ozirov po prosvetljenem zapadu in mnogo, mnogo Rusinov je obiskovalo velika evropska učilišča. Voditelji rusinski in kozaški hetmani so bili vrlo izobraženi možje, in o Bogdanu Hmeljnickem vemo, da je govoril razen rusinskega tudi poljski, latinski, francoski in turški jezik.

(KONEC.)

BAJDA KOZAK:

UKRAJINSKO VPRAŠANJE.

redišče Rusinske je bil Kijev, in zato je že Vladimir Veliki (vladal od l. 980. do 1015.) ustanovil l. 988. v Kijevu metropolijo, ki je bila odvisna od Carigrada, a je ostala v zvezi z Rimom še potem, ko je odpadel Carigrad od Rima, t. j. do konca XI. stoletja.

Iz Kijeva so premestili metropolijo l. 1299. v Vladimir.

Moskovski knez Ivan, ki je postavil temelj Kremlju, je poklical l. 1325. kijevskega metropolita Petra Rusina v Moskvo; to pa ni bilo ljubo Rusinom, da bi bil v oddaljeni in tuji Moskvi sedež vsruskega metropolita. L. 1389. je Kijev zopet dobil metropolita, a l. 1408. se je Moskva odcepila od Kijeva, in to največ iz verskih vzrokov.

V XII. stoletju so bili Moskali že docela v razkolu, Rusini pa so omahovali še mnogo časa med Rimom in razkolnim Carigradom. Da se niso prej uredile verske zadeve med Rusini, so pač krive žalostne razmere, neprestane vojske ter obupni boj za samostojnost.

Rusini so se ločili od Carigrada l. 1414. in si izvolili Gregorija metropolita, ki se je udeležil l. 1418. tudi vesoljnega cerkvenega zbora v Kostnici. L. 1439. se je na cerkvenem zboru v Ferrari dognalo zedinjenje Maloruske. Ko je pa prišel metropolit in kesnejši kardinal Izidor v Moskvo, da proglasi unijo, tedaj je nebrojna množica ljudstva, boljarjev in škofov, zbrana k božji službi, med katero je imel Izidor poročati o uspehu zedinjenja v Rimu, čakala, kaj porече knez; in veliki knez Vazilij II. se je oglasil proti uniji. Ker se je kneza vse balo, ni nihče ugovarjal, in Moskva veliko-

ruska je ostala v razkolu, ter je še do dandanes ločena od Rima.

Veliki knez je nato imenoval metropolita za razkolno Moskvo, papež pa za katoliško Malorusijo; Pij II. je l. 1498. natančno določil meje obeh metropolij, ter podvrgel kijevskemu metropolitu 9 uniatskih škofov.

Katoliška maloruska cerkev je cvela dokaj časa. Kesneje so pa zasedli kijevsko metropolijo nevedni in nevredni možje in katoliška zavest je upadala. To priliko so izrabljali carigrajski patriarhi, zlasti Jeremija II., ki je ustanovil po Maloruski mnogo bratovščin v zaščito „čistosti grške vere“, da bi tako zopet docela priklopil Malorusko Carigradu. Za tem je nastopil v razkolni cerkvi velik nrvni propad; ljudstvo je podivjalo in duhovščina je bila nevedna. Videč, da ni upati pomoči ni od Carigrada ni od Moskve, so jeli rusinski škofje misliti na Rim. In ker se je l. 1589. ustanovil v Moskvi samostojen razkolen patriarhat, so uvideli rusinski škofje, da od zdaj ne preti njihovi pravovernosti nevarnost več od Carigrada, marveč od Moskve, ki bi jih gotovo tirala v popoln razkol. Ti in še drugi razlogi so slednjič pripomogli, da se je l. 1595. povrnila vsa Maloruska v katoliško cerkev — Velikoruska pa ostala razkolna.

Cezaropapizem se je v Moskvi boljbolj krepil, dokler ni dosegel vrhunca pod Petrom Velikim. On je odpravil moskovski patriarhat, ustanovil takozvani „sveti sinod“ in sebe postavil za ruskega papeža.

Od tedaj je bil carjem glavni namen, izrabljati cerkev v svoje namene ter s tem boljbolj utrjevati svoje samosilje.

Po dolgotrajnih bojih docela oslABLJENA Maloruska je morala čutiti carsko pest tudi v verskem oziru. Prganjanje katoličanov je bilo na dnevnem redu, in fizična sila

(KONEC.)

carjev ni odjenjala, dokler se ni skoro vsa ukrajina siloma zopet pogreznila v moskovski razkol. Omenimo mimogredé le to, da je carjev ukaz združil l. 1839. do 4 milijone rusinskih uniátov z razkolno cerkvijo, in da je dandanes edino še v Vilni uniatski škof.

Peremyslski rusinski uniatski škof Peleš piše v knjigi „Geschichte der Union“: „Vsak pošten Malorus mora priznati, da je zedinjenje z Rimom cerkev in narodnost Malorusov rešila neizogibnega propada.“

In to je tudi res. Malorusi niso hoteli razkola, ker drugače ne bi bili želeli in tudi s ponosom sklenili unije z Rimom — kljub vsem oviram.

Malorusi se niso nikoli radi vezali z Moskvo, tudi v cerkvenem pogledu ne. Vedno so si prizadevali, politično neodvisni biti od Moskve, dobro vedoč, da pomeni to zanje robstvo in narodni propad; ravno tako dobro so pa tudi vedeli, da bi cerkveno združeni z Moskvo ne trpeli samo v verskem, ampak tudi v narodnem oziru. Odvisnost je slednjič le odvisnost, bodi kakršnakoli, in ne ostane brez vpliva in vsestranskih posledic.

Da se niso hoteli Rusini družiti z razkolno cerkvijo moskovsko tudi iz narodnih ozirów, nam priča pogodba, ki so jo sklenili kozaki s Poljaki v Gadjači l. 1658., v kateri slóve točka 7.: „Cerkvena unija naj se razširi na vse“ (namreč rusinske zemlje).

Da je Rusinska, oziroma Ukrajina toliko časa omahovala med Rimom in razkolom, je bilo krivo po našem mnenju tudi brezobzirno postopanje Poljske napram Rusinom, in to ne samo v gospodarskem in narodnem, marveč tudi v cerkvenem pogledu.

Papeži so sicer vestno ščitili unijo, spoštovali njene obrede, celo strogo prepovedovali prestop iz unije v latinsko cerkev, a posamezniki z vlado se teh predpisov niso vedno držali. Poljska je hotela docela podjarmiti Ukrajino in je pospeševala polatinjenje. Polatinjeni Rusini so pa, kakor

pišejo rusinski viri, navadno zapuščali svojo narodnost ter se popoljačili.

In ako nahajamo toli- in tolikrat v rusinskih zgodovinah ter celo v pesnih napade na latinsko cerkev, niso ti napadi toliko verskega, kolikor narodnostnega značaja.

Naj bi bili vsi tako pravični in modri, kakor je bil in je Rim, pa bi bila Rusinska že davno in stalno, vsaj do krutega cezarpapizma, katoliško-uniatska, ker Malorus je vedel in še vé dobro ceniti vse, kar ne škoduje, marveč koristi njegovim idealom — svobodni Ukrajini,

Trdimo celo to, da bi se bili Rusini v slučaju večje katoliške zavesti gotovo na življenje in smrt vzdignili v sveto vojsko za ohranjenje svoje vere tudi proti še tolikrutim in brezobzirnim carjem, ko so jim jemali škofe in jih silovito tirali v razkol, in resnica je, da bi se takoj radi vrnili zopet k Rimu, ako bi — mogli in smeli.

* * *

Kako velik je razloček med narodom, ki ima za sabo burno preteklost, in med narodom, ki se ne more ponašati z bogato, bujno zgodovino! A ni ga menda naroda, ni je dežele na kulturnem svetu, ki bi bila tako bogata na stari slavi in junaških bojih, kakor je južna Ruska — Ukrajina. Res, mnogi narodi se ponašajo z dolgoletnimi borbami — s tisočletnim bojnim lovorom pa samo Rusinska. In toliko sovražnikov ni imel noben narod kakor Ukrajina.

Južna Ruska je naraven prehod v Evropo iz daljnih neizmernih azijskih step. Vsi narodi so se selili na zapad skozi to zemljo, in ko so se slednjič nastanili Rusi v nji, so vživali mir le malo časa. Prvi ruski naselniki so morali gotovo bítí hude boje že z Grki, svojimi sosedi, in kesneje z drugimi divjimi narodi, ki so prihajali iz Azije in od Kavkaza, kakor n. pr. s Pečenegi, Plavci i. dr., ki niso bili nič boljši od kesnejših Tatarjev.

Silovitosti téh dolgoletnih bojev, dasi iz poznejše dóbe, nam izpričuje zlasti prekrasno „Slovo o polku Igorjevem“.

Bojevatı so se morali Rusini s sosednimi plemeni in Moskali, dalje skozi stoletja s Tatarji, zlasti s krimsko-tatarsko ordo in s Turki; najžalostnejši in najbolj obžalovanja vredni pa so bili stoletni boji s Poljsko in Moskvo, ki se še dandanes nadaljujejo, dasi ne z orožjem.

In nad to grozno, z ognjem in mečem pisano tisočletno ukrajinsko zgodovino se blesti celo nebo jasnih zvezdâ, mogočnih môž, občudovanja vrednih junakov, katerim je bila sreča le steпа, svobodna steпа, ali kakor pravi kozaška narodna poslovice:

Step ta volja — kozačka dolja!¹⁾

Najlepša in najbolj pisana stran naše slovenske zgodovine je pač dôba turških bojev, in najbolj ugaja našemu narodu ono slovstvo, ki se bavi s stoletjema teh bojev, in le žal, da se pri nas tako malo neguje turško zgodovinsko leposlovje.

Drugi narodi delajo drugače. Svojo zgodovino pridno uporabljajo za slovstvo in iščejo in stičejo, da najdejo uporaben zgodovinski dogodek v svoje leposlovne svrhe.

A ne samo po domačih — tudi po tujih zgodovinah iščejo radi drugi narodi lepих snovi, da obogate svoje slovstvo.

Pri tem smemo trditi, da uporabljajo nerusinski narodi zlasti ukrajinsko zgodovino kaj pridno, ter da so nekatera slovstva, zlasti rusko in poljsko, kar obogatela na račun ukrajinskiх bojev, ter štejejo take proizvode mej bisere svoje književnosti.

Stvaritelj ruskega romana, G o g o l j, rodom Rusin, se je poslavil z ukrajinskimi romani in povestmi; njegov Taras Bulba je nenavadno diven. Puškin, Lermontov i. dr. so tudi zajemali iz neizcrpnega ukrajinskega zaklada. Nebroj povesti in romanov iz ukrajinske zgodovine in bujnega maloruskega življenja sta napisala v poljščini Kraszewski in Czajkowski; in orjaka Sienkiewiczza grozni roman „Z ognjem in mečem“, se naslanja na zgodovinske dogodke iz časov Bogdana Hmeljnickega.

¹⁾ Stepa in svoboda — kozaška sreča!

Slavni Anglež Byron je opeval hetmana Ivana Mazepo. Tudi mnogi drugi pisatelji, n. pr. znani češki pisatelj Jelinek, kaj radi zajemajo snovi svojim spisom bodisi iz življenja bodisi iz zgodovine ukrajinske.

Seveda se tudi Rusini dobro zavedajo svojega zgodovinskega bogastva in ga književno uporabljajo kolikor morejo. Čimbolj se bo pa razvijala rusinska zavest ter se zlasti slovstvo reševalo spon, v katere je vkovano vsled neizprosne cenzure, tembolj se bo dvigalo. Rusinom bo zadoščala bogata zgodovina za stoletja vsestranskega književnega delovanja.¹⁾ Ona idealnost, s katero so se bili Rusini sto- in stoletja za „svjatyj hrestj i zolotu volju“ — za križ sveti in svobodo zlato, bo gotovo zbudila še velike pisatelje.

Kadar je bilo potrebno ali so hoteli kozaki udariti na Turke in Tatarje, so razposlali iz Zaporoške Siči kozake, ki so klicali ljudi na vojsko po vsej Ukrajini in jih navduševali: „Kdor hoče za krščansko vero sedeti na kolu, kdor je voljan za sveti križ se dati razčetrčiti, kdor je pripravljen prestati vse mogoče muke in se ne boji smrti, naj gre med kozake! Ne bojte se smrti, nje se itak ne ubranite! Evo, tako je naše kozaško življenje!“

* * *

Rusinski narod, ki ima toli burno in trpko, a slavno preteklost, je pa zdaj ponižan in zatiran. Ne sme se kulturno razvijati, kakor bi hotel, ne sme rabiti niti svojega milega materinega jezika — ta 30 milijonski narod!

Kar so imeli Rusini svojih šol, so jih Velikorusi, kakor smo videli, zatrli; usiljevali so jim najprej svoj jezik v uradih — carica Katarina II. je pa zapovedala, da se uvedi tudi v šole moskovščina — lomonosovščina.

L. 1861. so ustanavljali Rusini po Ukrajini nedeljske šole; ta poizkus, da se povzdigne prosveta, pa ni bil ljub poljski šlahiti in židom na levobrežni Ukrajini, in židje so vzdignili velik krik v nekem svojem časniku, da Ukrajinci bunijo narod proti

¹⁾ Rimski Katolik V. teč.

carju in pripovedujejo ljudstvu, kako so izganjali Hmeljnickij in Hajdamaci Poljake in žide iz dežele, ter da hočejo iznova ustanoviti kozaško hetmanstvo. To je uporabil tudi neki moskovski častnik, trdeč, da se Ukrajinci vežejo s Poljaki, ker je ravno tedaj, l. 1861. buknila poljska ustaja. Nato je moskovski urad ustavil nedeljske šole, ukrajinske domorodce pa poslal v pregnanstvo. Isti urad je l. 1863. prepovedal rabo rusinskega jezika v pismu, šoli, v cerkvi in v uradih in tudi prepovedal širiti prosveto med narodom v rodnem jeziku.

Moskovski slavjanofili so črnili čimbolj ukrajinske domoljube in dosegli so tudi, da je izšel l. 1876. carski ukaz, ki je zabranjeval uvažati v Rusijo rusinsko pisane knjige in jih tiskati v Rusiji. Malorusko slovstvo v Ukrajini so s tem skoraj zatrli. In ako cenzura dovoli tiskati kako majhno knjižico v rusinskem jeziku, mora biti tiskana v velikoruskem pravopisu. Kar je dovoljeno Poljakom, Nemcem in celo Tatarjem in židom, ni dovoljeno Rusinom! A tudi to preneha, tudi to krivico preboli rusinski ukrajinski narod in rusinski jezik „ne vmre ne zagine.“

V Galiciji, kjer jih živi nad tri milijone, se razvijajo Rusini nekoliko laže, kakor se trdi v resnici; a mnogo bolj bi se lahko. Pa tu jih gospodarsko zatirajo židje, narodno pa jih tlačijo Poljaki in jim priznavajo le malo pravic v šoli in v uradu.

Na drugi strani pa zavirajo pravo, splošno in vsestransko delovanje za narod rusofili, moskvofili, ki izkušajo zatreti slednje gibanje, slednji pojav v prid rusinski narodni stvari, ker trdijo, da sta velikoruski in rusinski narod le eden narod in da imata le književni jezik in pravopis — moskovski.

Kljub vsem oviram pa storé rusinski domorodci mnogo za rusinski narod. Levov je postal od nekaj desetletij sem pravo središče in ognjišče rusinskega kulturnega in gospodarskega delovanja — središče, ki objema tudi ukrajinske književnike pod rusko vlado, kjer še vedno velja znana prepoved iz l. 1876.

* * *

Očrtali smo veliko zgodovinsko ozadje in opisali narodne razlike Rusinov in Velikorusov, ker je le iz tega mogoče razumeti sedanje vroče boje v Rusiji: strastno agitacijo in željo po svobodi na eni, in kruto silo na drugi strani. Najhujši vstanki so ravno v onih krajih, kjer prebiva maloruski narod. Delavstvo se dviga, kmetje se branijo služiti državi, in tudi vse izobraženstvo po mestih drži z vstaši proti državni oblasti. Vedno bolj se kaže njih namen, da bi s krvavo silo ustvarili samostojno ljudovlado.

Drugačno je pa politično naziranje velikega narodnega ukrajinskega preroka, T a r a s a Š e v č e n k a, ki javlja v divnih pesmih vso silo svojega čuvstvanja. On je pisal z ognjem in z vročo srčno krvjo. Bil je pravi Slovan in pesnik. Kljub nenavadni ogorčenosti, s katero napada Moskale in Poljake, vendarle ni zabil nikoli, da je Slovan in da broji slovanska mati več hčerâ; nikdar ni pozabil, da so tudi Rusi in Poljaki slednjič le bratski narod, ter da so vsi Slovani ena velika družina, ki se mora v celoti in v delih ohraniti, povzpeti in proslaviti le po slogi in sporazumnem kulturnem delovanju.

Ševčenko je bil plemenit mož, ki je rad odpuščal; pozabil bi bil vseh krivic, storjenih Ukrajini, in napel vse druge strune na svojo liro, ako bi bil videl, da se izboljša pretužno stanje Ukrajine in bi le-ta prišla do svojih svetih pravic. Vsak narod slovanski se kulturno zase prosto razvijaj, a bodi duševno in gospodarsko združen z vsemi bratskimi plemeni.

Ševčenko bi bil slednjič zadovoljen tudi z velikorusko vlado, če bi le bila pravična Ukrajini. Ko je car Aleksander II. po desetletnem prognanstvu pomilostil njega in Kostomarova, je vse oživel v novih nadah na boljše bodočnost; in tedaj je pisal slavni Kostomarov svojemu najboljšemu prijatelju Ševčenku: „Čas se je premenil. Car, Bog mu daj zdravje in dolgo carovanje, ne zabranjuje našega jezika; zdaj procvete rodno slovstvo; zanje je mnogo vnetih moči.“¹⁾

¹⁾ Sotni rokovini nar. pisjmenstva Rusi-Ukraïni. str. 50.

Kolikokrat so se Rusini, sicer prisiljeni, a vendarle vdali Moskvi, upajoč, da jim ne bo kršila njihovih pravic! In ako bi bila Moskva in Petrograd res vsestransko pravična Rusinom, bi bili Rusini tudi vdani državi in ne bi gojili zdaj tolikega sovraštva do nje; Rusiji bi bilo to v veliko korist.

Še dandanes bi Rusija dosegla pri Rusinih popolno vdanost in sporazumljenje, ako bi jim bila pravična in bi jim dala prostost v gospodarskem, verskem in kulturnem razvoju. V tem slučaju bi Rusini celo opustili misel na popolno neodvisnost, za katero stremé največ raditega, ker se le tem potom nadejajo priti do svojih pravic; dokler pa ne dosežejo le-teh, ne bodo mirovali — to priča skoraj tisočletna zgodovina dosti živo.

Kakor smo že omenili, se je postavil Ševčenko na stališče, da se izvojuj pravo Rusinov in Ukrajine „z uma svitlim mečem“, z orožjem prosvete in splošne narodne zavesti; in ko se le-ta razširi v vse vrste ukrajinskega naroda, tedaj se pozabi sramotna dôba in oživi iznova slava Ukrajine in zasije tisti jasni svit, ki ne bo poznal noči.

L. 1898., ko so praznovali 100letnico, kar je spisal Kotljarevskij svojo „Enejido“, prvo v živem maloruskem jeziku pisano knjigo, je zložil za veliko svečanost v Levovu dr. Ivan Franko krasen dramatičen prolog, v katerem kliče kozak na prosvetno delovanje vse Rusine. Novega Bogdana Hmeljnickega treba, kličejo, da bo vodil boje in rešil Ukrajino. Kozak pa odgovarja, da pride Bogdan, utelešena rusinska sila in zloga:

Do velikega trenutka
stoj pripravljen slednji nas —
Slednji more Bogdan biti,
ko ugodni dojde čas.
Praviš: „Zdaj so druge vojne.“
Pa orožje drugo kuj,
ostri um pa jekli voljo,
brez bojazni se bojuj!
Bori se in ne spočij se,
raje vmri, ne trati sil,
trdno stoj in se ne vpogni,
dasi v smrt bi se boril!
Slednji misli, da na tebi
milijonov stan stoji,
da za vsodo milijonov
dajal boš odgovor ti!
Slednji misli: Na tem mestu,
kjer boj bijem vroči,
veličastne se usoda
vojske zdaj odloči.
Če udam se in uklonem,
kakor senca vstrepetam,
trud krvavi mnogih, mnogih
s tem rodov propade nam.
V mislih teh se vedno mudi,
deci vcepaj jih v glavó!
Vedi dobro, hleb bo tudi
čist, če moka čista bo!
Čakati li zmage dolgo,
vspeha tega boja bo?
Zdaj se uči zmagovati,
jutri zmaga tvoja bo!
Cvet zastonj le ni razvil se!
Ne, iz cveta vzraste plod.
Tudi ni zastonj vzbudil se
ukrajinski vrli rod!
Ni plamen zastonj ne bñje
našim mladim iz oči!
Novih mečev žar zasije,
prava zopet pribori.
Dolgo nas nesreča trla,
in do zdaj nas kruto trè;
a Vkrajinà ni še vmrla,
ni še vmrla in ne vmrè!

